

Guia informativa sobre la conceptualització de l'educació ambiental i l'educació per a la sostenibilitat

Diputació de Girona
www.ddgi.cat

221
municipis

GUIA INFORMATIVA SOBRE LA CONCEPTUALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ AMBIENTAL I L'EDUCACIÓ PER A LA SOSTENIBILITAT

Guia dirigida a les entitats que participen dels Programes Pedagògics i Divulgatius de la Diputació de Girona, especialment en el Programa “Del Mar als Cims”

Autoria: Grup de Recerca en Educació Científica i Ambiental (grup consolidat per la Generalitat de Catalunya 2009SGR00054). Universitat de Girona.

Elaboració: en el marc del Contracte de col·laboració científica entre la Diputació de Girona i la Universitat de Girona, durant el curs 2009-2010

Evolució de l'educació ambiental cap a l'educació per a la sostenibilitat (o l'educació per al desenvolupament sostenible)

Donarem una panoràmica del context teòric de l'educació per al desenvolupament sostenible (en endavant, EDS), tal com l'entendem a principis del segle XXI, en ple Decenni de les Nacions Unides per a l'EDS, i com a fruit de l'evolució del que abans anomenàvem només educació ambiental (EA). Entendrem l'EDS sinònim, avui, de l'educació per a la sostenibilitat (en endavant, ES), expressió més fàcil d'utilitzar en els contextos educatius.

L'evolució de l'educació ambiental ha estat un procés dinàmic, receptiu al canvi social que des de molts àmbits es demana per adreçar la nostra societat cap a una de sostenible, justa i equitativa. El paper de l'educació en aquest procés és vital, i tant es manifesta en els processos de l'educació formal com en els de l'educació no formal, per tant en totes les activitats de les entitats a les quals va dirigida aquesta guia.

L'educació ambiental (EA) i l'educació per al desenvolupament sostenible (EDS)

L'EA fa molt de temps que va començar el seu itinerari cap a l'EDS, fins i tot abans de la famosa definició de desenvolupament sostenible de 1987. Des de la Conferència d'Estocolm de 1972 on es va prioritzar el medi i la seva protecció i conservació, l'evolució de l'EA ha anat cap a la integració dels conceptes interdependents de desenvolupament humà i desenvolupament econòmic amb els mediambientals, sota els criteris de sostenibilitat i dins d'un marc conceptual holístic i interdisciplinari.

Aquesta nova concepció de l'EA es començà a anomenar *educació per al desenvolupament sostenible* (Hopkins, Damlamian i López Ospina, 1998) i de manera cada vegada més majoritària, *educació per a la sostenibilitat* (Huckle, 1993; Huckle i Sterling, 1996; Fien 1998; Fien i Tilbury, 1998)

Aquestes dues denominacions actuals, EDS i ES, són utilitzades de manera intercanviable o equivalent, com es reconeix sovint. En les documents actuals del Decenni de les NU veiem que segueixen utilitzant l'expressió més llarga: educació per al desenvolupament sostenible (EDS).

L'EDS és avui concebuda com una educació en valors, una educació cívica i ètica, que busca la construcció d'una ciutadania crítica que incentivi l'anàlisi d'allò que passa actualment al voltant de les nostres preocupacions i anhels de canvi social (González Gaudiano, 2003).

En el moment de definir les característiques clau de l'EDS, la UNESCO diu que no ha de ser identificada amb l'EA que defineix com "*una ben establerta disciplina focalitzada en les relacions humanes amb el medi natural i en les maneres de conservar-lo i preservar-lo i administrar adequadament els seus recursos*" (UNESCO 2004, 16). Per tant, ens restringeix el camp de l'educació ambiental i utilitza l'altra expressió que veurem que engloba molts més aspectes.

El camí de l'EA cap a l'EDS

Hem esmentat unes ratlles més amunt que des de la Conferència de Estocolm del 1972 sobre l' « ambient humà » la visió purament conservacionista de l'antiga EA és confrontada –per primera vegada- amb els problemes del desenvolupament econòmic i social especialment als països en desenvolupament en aquell moment.

A partir de 1975, la UNESCO i la UNEP (United Nation Environmental Programme, nascut després de la Conferència d'Estocolm) promouen el Programa internacional d'educació ambiental (PIEA), actiu fins al 1985, que té com objectiu l'intercanvi internacional d'idees, el desenvolupament de recerques i la formació de figures professionals i que va organitzar dos encontres internacionals bàsics en la història de l'EA: el Seminari de Belgrad de 1975 i la Conferència de Tbilisi de 1977.

En el Seminari de Belgrad de 1975 alguns dels objectius que caracteritzen l'EA ja són clars: la necessitat d'una presa de consciència i per tant d'una difusió dels coneixements que permetin afrontar els problemes ambientals en la seva complexitat; el desenvolupament d'actituds i valors que donin lloc a comportaments respectuosos i responsables; el desenvolupament de competències per solucionar problemes però també la valoració d'aquests mateixos problemes, i la participació, individual i col·lectiva, per fer operatives les solucions trobades. El creixement i el desenvolupament encara no són posats en discussió, es demana tan sols que siguin racionals, i es dona per descomptat que l'enfrontament es produeix entre irracionalitat, irresponsabilitat

i racionalitat, i no entre diversos tipus de racionalitat que persegueixin objectius diversos (Mayer, 2005).

La Conferència de Tbilisi de 1977 va constituir un esdeveniment definitiu per a l'evolució de l'EA, un moment culminant de la primera fase del PIEA. Són aprovades 41 recomanacions, que prenen l'essencial de la trobada anterior de Belgrad –els objectius de l'EA- i són definits el que s'anomena *principis rectors* de l'EA. El medi ambient és percebut com un conjunt que ha d'incloure els aspectes biològics, físics, socials, culturals i econòmics i les seves interrelacions. Continuen les discussions relatives als vincles entre medi ambient i desenvolupament i s'emfasitza un tipus de desenvolupament que respecti les capacitats d'assimilació i de regeneració de la biosfera, recolzant-se en una nova ètica que vagi més enllà de les consideracions estrictament econòmiques i de creixement. Per tant, l'EA és imprescindible, un element essencial d'una educació global i permanent, orientada cap a la solució de problemes, donant pertinència i significació a l'educació, orientada al benestar de les comunitats humanes i a respondre als canvis d'un món en transformació (Orellana i Fauteux, 2002).

L'any 1980 es porta a terme una reunió mundial organitzada per la UICN, amb la col·laboració de la UNEP, de la WWF, de la FAO i de la UNESCO, que condueix a la formulació de l'Estratègia mundial de la conservació. Presentada com una de les estratègies necessàries per a la supervivència i la prosperitat humanes, s'impulsa com a principi, el concepte conservacionista del desenvolupament sostenible. Es posa en evidència l'impacte de les activitats humanes sobre el medi ambient i se'n destaquen els efectes destructors, combinats amb la pobresa de la majoria de la població. La relació fonamental entre l'ésser humà i la biosfera es considera una relació de tipus econòmic; el medi ambient es percep com una font de recursos que poden ser utilitzats, els quals, però estan essent greument afectats per les activitats humanes. La conservació està definida com una millor gestió que permeti treure el màxim profit dels recursos, de tal manera que es pugui seguir explotant-los en el futur. I per tant, és necessària una crida a l'EA, la qual es presenta en vincle amb les ciències naturals i l'ecologia, encara força lluny, per tant, de la seva evolució cap a l'EDS.

L'any 1987 s'ultimen els treballs de la Comissió Mundial sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament, amb la definició més estesa i perdurable de desenvolupament sostenible. I justament també l'any 1987, es convoca la Conferència Intergovernamental de Moscou (a càrrec de la UNESCO i la UNEP); l'EA se situa -gairebé de cop- en el context del desenvolupament sostenible i es llança una estratègia internacional per difondre l'EA als anys noranta. La Declaració de Moscou es manté en la tradició de Belgrad i de Tbilisi. El document confirma que concerneix a l'educació i a la formació, mitjans fonamentals d'integració i de canvi social i cultural, encarar els objectius en una perspectiva de desenvolupament sostenible per a tots els pobles.

Els anys vuitanta van representar, doncs, els anys del desenvolupament i de la difusió internacional de l'EA, sigui com a proposta formal – és en finalitzar els anys vuitanta que l'EA està inserida entre els temes transversals dels currículums escolars de molts països- sigui com a proposta no formal, activada des d'associacions, grups i centres d'EA. Però la multiplicitat de les propostes posa en evidència que, sota la mateixa etiqueta, s'hi poden trobar concepcions educatives i del món molt diverses.

Els anys noranta representen la penúltima etapa de l'evolució de l'EA. I comencen amb el gran esdeveniment de la Cimera de Rio 92. El capítol 36 dels documents de Rio tracta de l'educació, la sensibilització i la formació del públic, confirma la importància d'inscriure l'EA en la perspectiva del desenvolupament sostenible. Per tant, si més no de paraula, ens anem acostant al concepte d'EDS. Ara bé, l'EDS que esmenta el document és de tipus conductista, centrada en la transmissió i per tant, no hi apareix encara la preocupació per a la construcció de sabers crítics. Segons el document es tracta de:

- i) Canviar els valors i els estils de vida (consum, producció, etc)
- ii) Assegurar una difusió del saber amb la finalitat de permetre que vagi arribant una cultura de canvi propícia al desenvolupament sostenible
- iii) Informar a la població de manera que pugui ser capaç de recolzar aquests canvis i promoure'ls

Segons Mayer (2005) el document és un pas enrere de l'evolució de l'EA ja que no s'hi reconeix la vàlua educativa de cada procés de transformació social i el rol reconegut de l'EA es limita a un rol informatiu, de formació d'experts i a objectius de canvis de comportaments.

En canvi, el tractat sobre l'EA signat per les organitzacions no governamentals (Fòrum Global 1992, alternatiu a la Cimera de Rio) proposa una visió holística, interdisciplinària, sistèmica, d'un diàleg de sabers i reconeix en l'educació un factor de transformació social i un procés permanent d'aprenentatge fonamentat en el respecte de totes les formes de vida. Proposa la promoció del diàleg, la cooperació, la solidaritat i la distribució compartida com la forma de contribuir als canvis individuals i col·lectius que portin a voler construir societats sostenibles i equitatives.

A finals dels noranta, l'any 1997, se celebra una nova trobada internacional, a Tessalònica. I a l'any 2000 a Santiago de Compostel·la. Les dues trobades posen en el centre del debat el pas de l'EA a l'EDS. Mentre que les institucions, nacionals i internacionals, reben amb entusiasme la nova expressió, aquells que treballen en el camp i que han desenvolupat una idea d'EA crítica i complexa no es reconeixen en la nova simplificació proposada. En els documents oficials reapareixen posicions ja superades que consideren l'EA com sobretot relativa al medi natural o que veuen com objectiu principal de l'educació la informació sobre problemes existents (Mayer, 2005).

La mateixa UNESCO no pren posicions clares: mentre que a Tessalònica el terme usat és *educació per al desenvolupament sostenible*, a Santiago de Compostel·la torna a ser proposat el terme d'*educació ambiental*. I per voler lligar els dos termes, en tot cas es parla d'*educació ambiental orientada al desenvolupament sostenible*. Es reconeix, en els documents de Santiago (UNESCO, 2001) que el concepte de sostenibilitat, referent necessari de l'EA en els propers anys, haurà de ser sotmès a revisió crítica de manera continua amb el doble objectiu d'evitar que s'usi per amagar aproximacions poc solidàries amb el desenvolupament i d'impedir la seva aplicació indiscriminada a cada iniciativa que enllaci ambient i educació (Mayer, 2005).

Però tornant a la trobada de Tessalònica de 1997, hem de subratllar que en els seus documents pren força una de les característiques bàsiques de l'actual EDS: l'educació per al futur, o l'orientació de l'educació cap un futur viable. La Declaració posa l'accent en el respecte del capital constituït pels recursos naturals i culturals i recomana introduir el concepte de viabilitat (Orellana i Fauteux, 2002) . Ja en el document de discussió s'afirma que “...*está en juego nada menos que la viabilidad de nuestro planeta. Por tanto, la humanidad está en una posición de poder y de responsabilidad no sólo para con quienes habitan hoy el planeta, sino también para con las generaciones que aún no han nacido y que no tendrán más alternativa que aceptar la realidad que nosotros hayamos creado. Al considerar la ética de la sostenibilidad, nuestra responsabilidad moral para con las futuras generaciones es de importancia primordial*” (UNESCO, 1997, 39).

Ara bé, algunes persones destacades són molt crítiques amb l'enllaç entre EA i viabilitat - com Lucie Sauvé (2001)- entesa aquesta darrera com una “reserva de recursos al servei de la humanitat”; si es tracta només d'això, -diu- llavors és massa pobra per esdevenir el nucli central de les nostres relacions amb el món, de les quals s'ocupa l'EA segons l'autora. Textualment diu: “*l'éducation relative à l'environnement s'intéresse à la question de la viabilité, mais elle ne peut être enfermée dans la proposition du développement durable, axée sur la sphère économique des activités humaines et où l'environnement n'est considéré que comme un réservoir de ressources au service de l'humanité. Si la visée de soutenabilité est légitime et répond à cette crise de la sécurité qui caractérise notre époque, elle apparaît trop pauvre pour devenir le point focal d'un système éthique qui fonde notre rapport au monde* » (Sauvé, 2001, 3)

Altres recorden que les realitats són diferents segons les regions del món on ens trobem. Gonzalez Gaudiano (2002) denuncia que la controversia entre educació ambiental i educació per al desenvolupament sostenible és una preocupació dels països rics i que en canvi, en regions com Amèrica Llatina, l'EA va aparèixer mes tardanament, però que de seguida va tenir un enfocament molt més incliusiu cap a les problemàtiques socials que la van vincular amb l'educació d'adults i l'educació popular.

La darrera etapa de l'evolució de l'EA comença amb el nou segle. La UNESCO proposa un programa de formació on line, dirigit fonamentalment a ensenyants

amb el títol Ensenyar i Aprendre per a un Futur Sostenible, en el qual venen repeses paraules clau i conceptes emesos en els deu anys precedents: es parla de disciplinarietat, d'educació en valors i de complexitat, posant l'accent sempre en valors educatius globals, no en treball només “ambiental” o “informatiu” (Mayer, 2005). En la mateixa línia, la UNESCO encarrega a Edgar Morin d'escriure el text *Els Set sabers necessaris per a l'educació del futur* (1999), en el qual s'afronten temes com l'incertesa dels coneixements, de la seva pertinència, de la democràcia i de la complexitat.

Tot plegat, va desembocar amb la declaració del Decenni de les NU per a l'educació per al desenvolupament sostenible, al qual ens referirem tot seguit.

Presentem, a continuació, un quadre cronològic resum dels fets i documents a nivell internacional més rellevants de la història de l'educació ambiental i de l'educació per al desenvolupament sostenible. Arriba fins el llançament del Decenni:

1968		Primeres respostes institucionals: Council for Environmental Education (UK) Països Nòrdics França	
1971	Club de Roma	Advertia de la inviabilitat del desenvolupament basat en el creixement econòmic. Fonament del que avui es coneix com a desenvolupament sostenible.	Informe: <i>Els límits del creixement</i>
1971	UNESCO	Necessitat de fomentar l'EA. Es fixen alguns principis sobre l'educació relativa al medi.	Programa MAB (Man and Biosphere)
1972	NN.UU.	Consideració ambiental que depassa els límits del natural. Medi natural i medi modificat són igualment importants per al benestar. L'educació en la base de la política ambiental.	Conferència de les NN.UU. sobre el Medi Humà (Estocolm)
1973	NN.UU.	Recull les recomanacions de la Conferència d'Estocolm. L'EA, tant en el camp escolar com en l'extraescolar, per	Programa de les NN.UU. per al Medi Ambient (PNUMA)

		proporcionar, en tots els nivells i a qualsevol edat, unes bases d'informació i una presa de consciència que porten a unes conductes actives d'ús correcte del medi.	
1975	UNESCO	La seva creació va servir per assentar les bases d'un desplegament coordinat d'acció educativo-ambiental en tot el món, que continua en l'actualitat.	Programa Internacional d'Educació Ambiental (PIEA)
1975	UNESCO	Plataforma de llançament del PIEA. La "Carta de Belgrad" fixa alguns conceptes bàsics que han de formar part de qualsevol programa educatiu d'EA.	Seminari Internacional d'EA de Belgrad <i>Carta de Belgrad</i>
1977	UNESCO-PNUMA	S'establiren els criteris i directrius que haurien d'inspirar tot el desenvolupament d'aquest moviment educatiu en els decennis següents. Acord de 66 estats de seguir les recomanacions.	Conferència Intergovernamental de Tbilisi <i>Declaració de Tbilisi</i>
1980	WWF /IUCN/ UNEP	Es reforçà la idea que conservació i desenvolupament són mútuament interdependents.	World Conservation Strategy: Living Resources for Sustainable Development
1987	UNESCO - PNUMA	Examinar les contribucions del PIEA al desenvolupament de l'EA. Recerca de noves estratègies d'acció de cara als anys 90: "dècada mundial per a l'EA".	Congrés Internacional de Moscou Estratègia Internacional d'Educació Ambiental
1987	CEE	Deixa definitivament establerts els vincles entre els models de desenvolupament i la problemàtica ambiental. Hi ha també una proposta d'acció que es planteja com	World Commission on Environment and Development <i>Informe Brundtland: Our Common Future</i>

		a desenvolupament sostenible.	
1991	IUCN / UNEP / WWF	El document ofereix l'estratègia per a un desenvolupament que proporcioni millores reals en la qualitat de la vida humana i, al mateix temps, conservi la vitalitat i diversitat de la Terra. La finalitat és el desenvolupament que troba aquestes necessitats en un camí sostenible.	Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living
1992	NN.UU.	Es planteja per primera vegada a nivell internacional, la necessitat de trobar una política ambiental integrada i de desenvolupament. Es demana la reorientació de l'educació Ambiental cap el Desenvolupament Sostenible.	Conferència de les NN.UU. sobre el Medi ambient i el Desenvolupament (Río de Janeiro) <i>Declaració de Río (27 principis, no vinculants)</i> Agenda 21 (programa d'acció)
1992	Moltes ONG's	(Paral·lel a la Conferència de Río) Debat de la societat civil interessada en avançar en la consciència ambiental i en la formulació de propostes alternatives. En el Tractat, al costat dels aspectes ecològics, es destaquen els aspectes ètics i socials.	Forum Global de Río <i>Tractat d'EA per a Societats Sostenibles i Responsabilitat Global</i>
1997	UNESCO	Reforçament de les conclusions de Río 92. Avaluació de la marxa de la "dècada mundial per l'EA".	Conferència Internacional de Tessalònica <i>Educació i Sensibilització per a la Sostenibilitat</i>
2000	UNESCO	Es repren el terme d'Educació Ambiental, però sempre orientada al concepte de Desenvolupament Sostenible.	Encuentro Internacional de expertos en Educación Ambiental, Santiago de Compostela <i>Nuevas Propuestas para</i>

			<i>la Acción</i>
2004	NNUU / UNESCO	El concepte de Cultura, de no homogeneïtat, de desenvolupament sostenible adaptat a cada context s'associa definitivament a l'EDS.	United Nations Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014 <i>Draft International Implementation Scheme</i>

Font: Adaptació inicial de Pujol, R.M., 1995 i actualització a càrrec de R.M. Medir i M. Junyent, en el si del grup GRECA - UdG (2004)

Bibliografia referenciada fins aquí:

FIEN, J. (1998) "Educating for sustainability: environmental education for the new century" en D. Hicks ; S. Slaughter (eds) *International Yearbook of education*. London: Kogan Page

FIEN, J.; TILBURY, D. (1998) *Reorienting Teacher Education towards Sustainability: An Action Research Network Approach*. Draft for UNESCO-EPD Demonstration Projects in Teacher Education for Sustainability

GONZÁLEZ GAUDIANO, E. (2002) "Revisitando la historia de la educación ambiental" en L. Sauvé; I. Orellana; M. Sato (dir) *Sujets choisis en éducation relative à l'environnement d'une Amérique à l'autre*. Tomo I. Montreal : Les Publications ERE-UQAM

GONZÁLEZ GAUDIANO, E. (2003) "Hacia un decenio de la Educación para el Desarrollo Sustentable"
Disponible a: http://anea.org.mx/Pub_Edgar_Gonzalez.htm
Darrera consulta: 31 oct 2010

HOPKINS, C.; DAMLAMIAN, J.; LÓPEZ OSPINA, G. (1998) "Evolving towards education for sustainable development: an international perspective", *Nature and Resources*, vol 32, 3, 2-11

HUCKLE, J. (1993) "Educació per a la sostenibilitat: el paper de la geografia escolar en l'educació ambiental", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 21, 91-109

HUCKLE, J; STERLING, S. (eds) (1996) *Education for Sustainability*. London: Earthscan

MAYER, M. (2005) "L'educazione ambientale nelle proposte delle Nazioni Unite e dell'OCSE" dins S. Beccastrini, i M. Cipparone (eds) *Tutto è connesso*.

Voci, idee, esperienze per l'educazione, l'ambiente, la sostenibilita. Palermo: ARPA Sicilia, Ministero dell'Ambiente e della Tutela del Territorio, Conferenza del Presidenti delle Regioni e delle Province Autonome.

MORIN, E. (2000) *Els set coneixements necessaris per a l'educació del futur: informe elaborat per Edgar Morin com a contribució a la reflexió internacional sobre com educar per a un futur sostenible*. Barcelona: Centre Unesco de Catalunya.

ORELLANA, I.; FAUTEUX, S. (2002) "La educación ambiental a través de los grandes momentos de su historia" en L. Sauvé; I. Orellana; M. Sato (dir) *Sujets choisis en éducation relative à l'environnement d'une Amérique à l'autre*. Tomo I. Montreal: Les Publications ERE-UQAM, pp 39-53

SAUVÉ, L. (2001) "Recherche et formation en éducation relative à l'environnement : une dynamique réflexive", *Éducation permanente*, 148 (3), 31-44

Disponible a :

¡Error! Marcador no definido.

(Darrera consulta : 01 de novembre de 2010)

UNESCO (1997) *Educación para un Futuro Sostenible. Una visión Transdisciplinaria para una Acción Concertada*. Conferencia Internacional de Thessaloniki (8-12 diciembre 1997). Document núm: EPD-97/CONF.401/CLD.1

UNESCO (2001) *Nuevas propuestas para la acción*. Encuentro Internacional de expertos en Educación Ambiental, Santiago de Compostela, 15-24 noviembre de 2000, Xunta de Galicia, Conselleria de Medio Ambiente.

UNESCO (2004) United Nations Decade of Education for Sustainable Development 2005 – 2014. *Draft International Implementation Scheme*. (No disponible actualment en el portal de la UNESCO)

El Decenni de les Nacions Unides per a l'educació per al desenvolupament sostenible (2005-2014)

Presentem un resum ampli del que s'ha de convertir en l'esdeveniment més important de la història de l'educació per a la sostenibilitat: el llançament del Decenni, un període de temps llarg durant el qual es dediquen esforços i recursos per fer més present l'educació per a la sostenibilitat en totes les societats, cultures i països del món. **Creiem que els objectius, principis, i tot**

el que ens van aportant els documents que van apareixent en aquests anys són una eina de consulta adequada per a les entitats que es dediquen a l'educació no formal en el camp de l'educació per a la sostenibilitat.

L'Assemblea General de les Nacions Unides va declarar (Resolució 57/254 de 2002) el període de deu anys comprès entre el 2005 i el 2014 Decenni de les Nacions Unides per a l'Educació per al Desenvolupament Sostenible. Els governs del món estan convidats a aprofitar el decenni per integrar l'educació d'acord amb el desenvolupament sostenible en les estratègies i plans d'acció nacionals relatius a l'educació en tots els àmbits. Es designa la UNESCO organisme rector de la promoció del Decenni.

Els orígens de la declaració del Decenni els hem de buscar en la constatació que "l'educació era la prioritat oblidada de Rio", com es va posar de manifest en el Congrés Mundial de la UICN (Unió Internacional per a la Conservació de la Natura), a Mont-real el 1996. Al llarg dels deu anys transcorreguts des de Rio de Janeiro fins a la Cimera Mundial del Desenvolupament Sostenible (Johannesburg, 2002), poques coses van canviar en l'escenari educatiu (González Gaudiano, 2003).

Objectius del Decenni:

Els objectius estan explicitats en el document de la UNESCO, presentat a la 59a sessió de l'Assemblea de les Nacions Unides, el 19 d'octubre de 2004. La finalitat global s'explicita en la frase següent (UNESCO, 2004: 23):

The DESD pursues a global vision: The vision of education for sustainable development is a world where everyone has the opportunity to benefit from quality education and learn the values, behaviour and lifestyles required for a sustainable future and for positive societal transformation,

que nosaltres hem traduït així:

L'objectiu bàsic del DEDS és la visió d'un món en el qual cada persona tingui l'oportunitat de beneficiar-se de l'educació i d'aprendre valors, comportaments i estils de vida requerits per a un futur sostenible i per a una transformació social positiva.

Aquesta visió posa el "futur sostenible" al centre de totes les temptatives humanes, però vol que es trobi l'expressió pròpia en cada context cultural, per tal que sigui articulat de diferents maneres. És a dir, no es pensa en una uniformitat del futur sostenible per a tothom, sinó que es diu que el Decenni ha de servir com un marc comú en el qual múltiples actors desenvolupin i adaptin aquesta finalitat general al seu context. S'insisteix particularment —en diferents moments del document— en la necessitat que cada comunitat adapti el context general que aquí es dona.

La finalitat precedent es tradueix en cinc objectius:

1. Intensificar el rol central de l'educació i l'aprenentatge en la manera d'aconseguir el desenvolupament sostenible.
2. Facilitar enllaços, treballs en xarxa, intercanvis i interaccions entre els agents en EDS.
3. Promoure un espai i l'oportunitat per millorar i promoure el desenvolupament sostenible a través de totes les formes d'aprenentatge i consciència pública.
4. Fomentar la qualitat de l'ensenyament-aprenentatge en educació per al desenvolupament sostenible.
5. Desenvolupar estratègies en cada àmbit per capacitar en educació per al desenvolupament sostenible.

Concepte de desenvolupament sostenible dins el Decenni:

En els documents del Decenni (UNESCO, 2003: 4) llegim: *“El desarrollo sostenible es un concepto dinámico y evolutivo, rico de múltiples dimensiones y sujeto a interpretaciones variadas que, partiendo de modos de vida y de culturas locales, tiende hacia la visión de un mundo donde el desarrollo satisface las necesidades de las generaciones presentes sin comprometer las capacidades de las generaciones futuras de satisfacer sus propias necesidades.”* Veiem, doncs, que malgrat que no es trenqui amb el concepte tradicional i consensuat des del 1987 en l'informe Brundtland, la UNESCO, avui, té bona cura de deixar clar el dinamisme del concepte i les seves possibles interpretacions en funció de les cultures locals.

Són tres les àrees clau interconnectades, identificades en el concepte de desenvolupament sostenible:

1. Societat: una comprensió de les institucions socials i del seu paper en el canvi i en el desenvolupament, així com dels sistemes democràtics i participatius, els quals ofereixen l'oportunitat d'expressar l'opinió, de seleccionar governs, d'establir consensos i de resoldre diferències.
2. Medi ambient: una consciència dels recursos i de la fragilitat del medi físic i dels efectes que rep per raó de l'activitat i les decisions humanes, amb el compromís d'incloure les preocupacions ambientals en el desenvolupament polític, social i econòmic.
3. Economia: una sensibilitat per als límits i per al potencial del creixement econòmic i el seu impacte en la societat i en el medi ambient, amb el compromís de valorar els nivells de consum, personals i socials, per la preocupació/interès per al medi ambient i la justícia social.

Aquests tres elements assumeixen un procés de canvi progressiu i a llarg termini. S'insisteix que el desenvolupament sostenible és un concepte dinàmic, que reconeix que la societat humana està en moviment constant. El desenvolupament sostenible no és mantenir l'estatu quo, sinó dirigir-se al canvi. La base per a les interconnexions de les tres àrees i el desenvolupament sostenible depèn de la dimensió de la **cultura**.

Es defineix **cultura** com la manera de ser, de relacionar-se, de comportar-se, de creure i d'actuar, que difereix segons el context, la història i la tradició dins de les quals els éssers humans viuen les seves vides. Veurem, a continuació —en el concepte d'educació per al desenvolupament sostenible (EDS)—, com l'èmfasi en els aspectes culturals modelen el mateix concepte d'EDS.

L'educació per al desenvolupament sostenible:

En el Decenni, l'EDS comprèn quatre grans esferes educatives —que, de fet, ja apareixien en el capítol 36 de l'Agenda 21 de Rio 92— que comporten objectius diversos i es dirigeixen a actors diferents. Són les següents:

a) *Promoure i millorar l'educació bàsica*: és la primera prioritat, millorar i promocionar —fent que arribi a tota la població— l'educació bàsica. Es reconeix que l'accés a l'educació bàsica continua sent un problema per a moltes persones, en particular per a les nenes i els adults analfabets. Es reclama que l'educació bàsica s'orienti cap a la sostenibilitat i, per tant, que inclogui específicament habilitats de pensament crític, habilitats per organitzar i interpretar informació i dades, habilitats per formular preguntes i per analitzar els problemes amb els quals s'enfronten les societats (McKeown, 2002).

b) *Reorientar els programes d'ensenyament vigents*: és la segona prioritat, repensar i reformar l'ensenyament, de la llar d'infants a la universitat. Es tracta de revisar els objectius i els currículums vigents per aclarir els aspectes transdisciplinaris de la sostenibilitat (social, econòmica i del medi). És també indispensable renovar els mètodes recomanats o imposats per l'ensenyament, l'aprenentatge i l'avaluació per afavorir l'actitud d'aprendre durant tota la vida. Aquesta actitud està particularment oberta al pensament creador i crític, a la comunicació oral i escrita, a la col·laboració i la cooperació, a la gestió de conflictes, a la presa de decisions, a la resolució de problemes, a l'ús de les TIC i a la ciutadania activa.

c) *Informar i sensibilitzar millor el públic de la noció de sostenibilitat*: el concepte de sostenibilitat requereix que sigui entès i que hagi deixat petjada en la consciència de molta gent. La presa de consciència ha de ser per als problemes socials, econòmics i del medi ambient, en l'àmbit local, nacional i mundial, i se n'han de comprendre les causes profundes. Això és el mateix que dir que cal encaminar-se cap a una educació de la ciutadania, una

ciutadania informada, activa, crítica. Aquesta ciutadania, amb el seu vot i la seva participació, donarà suport i reclamarà als governs polítiques i mesures sostenibles.

d) *Atorgar una formació o capacitat*: es refereix a una capacitat —o tantes com siguin necessàries— de la població activa per al seu lloc de treball. Una capacitat que faciliti la presa de decisions i l'exercici de les funcions laborals respectives en direcció a la sostenibilitat.

L'EDS representa una tasca educativa important que no és només responsabilitat de l'educació formal. El sector de l'educació no formal i el sector de l'educació informal tenen el mateix grau de responsabilitat. L'EDS és un procés que dura tota la vida i, per tant, les tres educacions han de treballar juntes per aconseguir les finalitats de la sostenibilitat (McKeown, 2002).

Hem citat la dimensió cultural com a bàsica dins el concepte de desenvolupament sostenible, i deixem constància, ara, de les característiques que aporta al concepte d'EDS:

- a) Reconèixer la diversitat de contextos físics i socioculturals.
- b) Créixer en el respecte i la tolerància a la diferència.
- c) Reconèixer els valors en un debat obert i comprometre's a mantenir el diàleg.
- d) Modelar valors de respecte i dignitat que mantinguin el desenvolupament sostenible en la vida personal i institucional.
- e) Construir capacitat humana en tots els aspectes del desenvolupament sostenible.
- f) Utilitzar el coneixement indígena sobre la flora, la fauna, les pràctiques agrícoles, l'ús de l'aigua, etc.
- g) Fomentar el suport a pràctiques i tradicions que construeixen la sostenibilitat, incloent-hi aspectes com la prevenció de l'èxode rural.
- h) Reconèixer i treballar amb perspectives culturals específiques sobre la natura, la societat i el món.
- i) Utilitzar patrons locals de comunicació, incloent-hi l'ús i el desenvolupament de llenguatges locals com a dinamitzadors de la interacció i la identitat cultural.

L'EDS està conceptualitzada també com una educació en valors. I ho és pel que fa a les qualitats, els valors que són estratègies del desenvolupament sostenible. Les relacions humanes caracteritzades per la justícia, la pau, la

negociació i els interessos compartits porten a una major equitat, respecte i comprensió. Els valors fonamentals que l'EDS ha de promoure són, com a mínim, els següents:

1. Respecte per la dignitat i els drets humans arreu del món i compromís per la justícia social i econòmica per a tothom.
2. Respecte pels drets humans de les futures generacions i compromís en una responsabilitat intergeneracional.
3. Respecte i cura per totes les comunitats de vida més grans, la diversitat de les quals implica la protecció i la restauració dels ecosistemes de la Terra.
4. Respecte per la diversitat cultural i compromís per construir una cultura de tolerància, de no-violència i de pau, tant globalment com localment.

L'EDS ha cristal·litzat com a resultat d'acords internacionals i d'una demanda global per aconseguir activament el desenvolupament sostenible. El DS és entès com un procés de gestió i pensament sistèmics que s'adapta, que requereix creativitat, flexibilitat i reflexió crítica. A través del treball en equip — diàleg i presa de decisions dels agents— i del treball interdisciplinari, els grups socials aprenen els uns dels altres i consideren les opcions i les seves conseqüències cap al futur. Ser crític en l'EDS és aprendre sobre sistemes d'accés i influència per a una participació pública adreçada a una presa de decisions.

Temes de l'educació per al desenvolupament sostenible considerats clau per al Decenni:

Les temàtiques a través de les quals s'intentaran complir els objectius del Decenni estan relacionades també per la UNESCO (2003). Aquests grans centres d'interès estan consensuats amb dos esdeveniments mundials més, també coordinats per la UNESCO: l'Educació per a Tots (EPT) i el Decenni de les Nacions Unides per a l'Alfabetització (DNUA). La decisió amb referència a l'EPT va ser presa en el Fòrum Mundial de l'Educació l'any 2002, però el seu origen és més antic, als anys noranta. Pel que fa al DNUA, va començar el 2003.

Es tracta de les temàtiques següents:

- a) Reducció de la pobresa: les tres iniciatives esmentades consideren la reducció de la pobresa com la clau de tots els esforços de desenvolupament. Les tres iniciatives haurien de treballar per una educació que reconegui els problemes de la pobresa i la seva reducció.

b) Igualtat de gènere: és un dels objectius de l'EPT, també una de les raons de l'existència del DNUA i una condició per al desenvolupament sostenible.

c) Promoció de la salut: els problemes de desenvolupament, d'entorn i de salut estan estretament lligats. Una bona salut i un entorn sa per a la població són també condicions per al desenvolupament sostenible.

d) Protecció del medi ambient: el desenvolupament social no podria subsistir a llarg termini sobre un planeta devastat. En el centre de l'educació per al desenvolupament sostenible se situen els esforços per fer comprendre la interdependència i la fragilitat dels sistemes que sostenen la vida sobre el planeta i el capital de recursos naturals que són indispensables per a la humanitat.

e) Transformació rural: l'educació pot ser l'instrument de la transformació de la vida rural. Malgrat l'acceleració de la urbanització, gairebé el 60% de la població de països en vies de desenvolupament i quasi la meitat de la població mundial viuen encara en zones rurals. Les tres quartes parts dels pobres del planeta, els que viuen amb menys d'un dòlar al dia, viuen en zones rurals. Als països del sud, a les zones rurals, és molt habitual la no-freqüentació de l'escola, l'abandonament prematur de l'escolaritat, l'analfabetisme dels adults i la desigualtat entre nens i nenes en l'educació.

f) Drets humans: sense el respecte pels drets humans no hi pot haver desenvolupament sostenible, i tant l'EPT com el DNUA reivindiquen el mateix fonament de respecte, imprescindible.

g) Comprensió intercultural i pau: la manca de tolerància i de comprensió intercultural, fonaments de la pau, provoca agressions i conflictes, i un nombre elevadíssim de persones refugiades. En aquestes condicions, els objectius d'alfabetització de l'EPT no es podran aconseguir. L'EDS inclou i ha de construir els valors d'interculturalitat i pau.

h) Una producció i un consum duradors: els estils de vida i de treball duradors són indispensables si es vol eradicar la pobresa i preservar i protegir el capital de recursos naturals; és condició de tota vida. Són necessaris per a l'agricultura, la silvicultura, la pesca i la indústria els mètodes duradors de producció. L'explotació dels recursos ha de ser reduïda i també la contaminació i les deixalles. És indispensable una educació per al consum per controlar i reduir els mals hàbits.

i) Diversitat cultural: la millor força col·lectiva, segons la Declaració de Johannesburg. Reconèixer i analitzar la diversitat cultural i lingüística són les premisses a partir de les quals es construiran els programes d'alfabetització. Una de les claus d'aquesta diversitat és el respecte del saber autòcton i d'altres formes de coneixement, i l'ús de les llengües autòctones en l'ensenyament.

j) Mitjans de comunicació i TIC: les tres iniciatives de la UNESCO veuen en les TIC un instrument eficaç d'aprenentatge i d'expressió.

Característiques clau de l'educació per al desenvolupament sostenible:

L'EDS ha de tenir les característiques següents:

a) Ser interdisciplinària i holística: educar per al desenvolupament sostenible és inherent al currículum complet, no és una temàtica separada.

b) Estar dirigida als valors: és important que les normes assumides —valors compartits i principis que estan a la base del desenvolupament sostenible— siguin explicitades perquè, d'aquesta manera, puguin ser examinades, debatudes, provades i aplicades.

c) Promoure el pensament crític i la resolució de problemes: afavoreixen que s'afrontin els dilemes i els reptes del desenvolupament sostenible.

d) Demostrar multiplicitat metodològica: paraules, art, drama, debats, experiències..., diferents metodologies que modelen els processos.

e) Ser participativa en la presa de decisions: els aprenents participen en les decisions sobre la manera com han d'aprendre.

f) Ser rellevant en l'àmbit local: tractant tant temàtiques locals com temàtiques globals i utilitzant els llenguatges que normalment utilitzen els aprenents. Els conceptes al voltant del desenvolupament sostenible han de ser curosament expressats en altres llenguatges. Els llenguatges i les cultures diuen coses diferents, i cada llenguatge té maneres creatives d'expressar nous conceptes.

En resum, els rols clau de l'educació (l'educació ha de ser sostenible):

1. L'educació ha d'inspirar la creença que cada un de nosaltres té el poder i la responsabilitat d'efectuar canvis positius de manera global.
2. L'educació és l'agent primari de transformació cap al desenvolupament sostenible, perquè incrementa les capacitats de la gent per transformar les seves visions de la societat en realitat.
3. L'educació fomenta valors, comportaments i estils de vida requerits per a un futur sostenible.
4. L'EDS és un procés d'aprenentatge sobre la manera de prendre decisions que considerin el futur de l'equitat, l'economia i l'ecologia de totes les comunitats.

5. L'educació construeix la capacitat per al pensament orientat al futur.

Referències bibliogràfiques d'aquesta part:

González Gaudiano, E. (2003) "Hacia un decenio de la Educación para el Desarrollo Sustentable"

Disponible a: http://anea.org.mx/Pub_Edgar_Gonzalez.htm (darrera consulta: 31 oct. 2010)

McKeown, R. (2002) *Manual de Educación para el Desarrollo Sostenible*. Knoxville, USA: Centro de Energía, Medio Ambiente y Recursos. Universidad de Tennessee.

Disponible a: <http://www.esdtoolkit.org/> (darrera consulta: 31 oct. 2010)

UNESCO (2003) *El Decenio de las Naciones Unidas para la Educación con miras al Desarrollo Sostenible (enero 2005 - diciembre 2014). Marco de referencia para un esbozo del Programa de aplicación internacional para el Decenio*. (Document no disponible actualment en el web d'UNESCO; consultat amb anterioritat; el tenim recollit en format PDF)

UNESCO (2004) *United Nations Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014. Draft International Implementation Scheme* (Document no disponible actualment en el web d'UNESCO; sí en els primers anys de la dècada; el tenim recollit en format PDF)

Bibliografia bàsica sobre el Decenni:

Els documents publicats per la UNESCO, la majoria en anglès i una minoria traduïts a l'espanyol són disponibles al web d'aquesta institució:

¡Error! Marcador no definido.

Els que destaquem a continuació són els més consultats i útils per trobar-hi referències interessants sobre la conceptualització de l'EDS. Tots ells localitzables en l'adreça web anterior:

- ***DESD International Implementation Scheme***. És el document inicial del llançament del decenni. Molt general. Versió disponible en espanyol al web anterior (UNESCO), i també en català al web del Centre Unesco de Catalunya.
- ***Framework for the UNDESD International Implementation Scheme***. És el document que precisa l'anterior i on podem trobar definicions clares de com s'entén l'EDS des del decenni i com s'organitzen aquests deu anys. És gairebé igual que el document que l'any 2004 va ser

publicat com a “Draft International Implementation Scheme”. Només en anglès.

- ***Review of Contexts and Structures for Education Sustainable Development 2009.*** És el primer document de revisió de com està funcionant el decenni arreu del món i en tots els camps de l'EDS. Només en anglès.
- ***United Nations Decade of Education for Sustainable Development (DESD 2005-2014): The first two years.*** No aporta res de nou; fa una repassada ràpida accions fetes en les grans regions del món i als mecanismes de funcionament del propi decenni. Versió en espanyol.
- ***Contributing to a More Sustainable Future: Quality Education, Life Skills and Education for Sustainable Development.*** És un dels documents breus, on podem trobar els punts bàsics de l'EDS i les habilitats que promociona. Disponible en anglès i en francès.

A més, cal destacar les conclusions d'una de les darreres trobades internacionals celebrades en el marc del decenni, la Conferència de Bonn (31 de març – 2 d'abril de 2009), de la qual va sortir l'anomenada ***Declaració de Bonn.***

Disponible en espanyol a: www.esd-world-conference-2009.org

Inclusos en format digital en el CD que acompanya aquest treball escrit.

4. Elaboració de documents per ús de la Diputació i de les entitats del Programa

4.3 Recull de documents bàsics per a la Guia sobre l'educació ambiental i l'educació per a la sostenibilitat (en format digital)

**RECULL DE DOCUMENTS BÀSICS PER A LA GUIA SOBRE L'EDUCACIÓ
AMBIENTAL I L'EDUCACIÓ PER A LA SOSTENIBILITAT**

Algunes propostes d'autor de diferents anys que han fet petjada en el món de l'educació per a la sostenibilitat.

S'adjunten en aquest informe d'avaluació en format digital, en el CD que acompanya aquest treball escrit.

Hesselink, F., van Kempen, P.P., Wals, A. (eds) (2000) *ESDebate. International debate on education for sustainable development*. IUCN. Document PDF complet

Huckle, John (1993) “Educació per a la sostenibilitat: el paper de la geografia escolar en l’educació ambiental”, *Documents d’Anàlisi Geogràfica*, 21, 91 – 109 . Document PDF complet.

Sauvé, Lucie (2004) *Perspectivas curriculares para la formación de formadores en educación ambiental*. Disponible actualment al web del CENEAM. Document PDF complet.

Sauvé, Lucie (2004) “Una cartografía de corrientes en educación ambiental” in Sato, M., Carvalho, I. (eds) *A pesquisa em educação ambiental: cartografias de uma entidades narrativa em formação*, Porto Alegre. Document PDF complet.

Tilbury, Daniella (1995) “Environmental Education for Sustainability: defining the new focus of environmental education in the 1990s”, *Environmental Education Research*, 1, 2, 195 – 212. Document PDF complet.

